

Din Eğitimi Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji Yönelimlerinin İncelenmesi*

Tuba KURT

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Konya/Türkiye
tuba_ordinaryus@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1653-6312>

Muhiddin OKUMUŞLAR

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimler Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, Konya, Türkiye
muhiddinokumuslar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6902-8242>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 14.01.2025

Kabul Tarihi: 05.05.2025

Yayın Tarihi: 15.06.2025

İntihal

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Finansman: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Yazar Katkıları:

Çalışmanın
Tasarlanması: TK (%50),
MO (%50) Veri
toplanması: TK (%50)
MO (%50) Veri Analizi:
TK (%50), MO (%50)
Makalenin Yazımı: TK
(%50) MO (%50) Makale
Gönderimi ve Revizyonu:
TK (%50), MO (%50).

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Telif Hakkı

© Tuba KURT - Muhiddin OKUMUŞLAR | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Atıf

Kurt, Tuba - Okumuslar, Muhiddin "Din Eğitimi Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji Yönelimlerinin İncelenmesi". Kocatepe İslami İlimler Dergisi 8/1 (2025), 144-161. <https://doi.org/10.52637/kiid.1619594>

Öz

Bu çalışmada din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Eleştirel pedagojinin savunduğu ilkeler din eğitimi açısından 21. yüzyılda öğrencilerin kazanması ve geliştirmesi beklenen hedeflerdendir. Eleştirel pedagojinin hedeflediği öğretmen tipine ulaşabilmek için öncelikle din eğitimi öğretmenlerinin bu yaklaşıma olan yönelimlerinin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagojiye dair yönelimlerinin incelenmesi, bu pedagojinin sınıfta etkin bir şekilde uygulamaya yansımaları için önemlidir. Yapılan bu çalışmanın eleştirel pedagojiye yönelik öğretmen görüşlerini din eğitimi öğretmenleri özelinde araştırmak yönünden alan yazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Nicel araştırmanın ilişkisel tarama deseninde yürütülen çalışmanın örnekleminde, uygun örnekleme yaklaşımına göre seçilen 421 din eğitimi öğretmeni bulunmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleriyle İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem grubunun eleştirel pedagoji yönelimleri yaş, cinsiyet, eğitim durumu, içinde büyüdükleri ailenin sosyo-ekonomik durumu, anne-baba eğitim durumu ve mezun oldukları bölüm değişkenleri açısından karşılaştırılmıştır. Araştırmanın verileri Öğretmenlerin Eleştirel Pedagoji Yönelimleri Ölçeğiyle toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, t-testi ve ANOVA kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagojiye yönelik yönelimleri orta ile üst düzey arasında yer almakta, bu da öğretmenlerin eleştirel pedagojik ilkelere belirli bir düzeyde yakınlık gösterdiğini ancak en üst düzeye ulaşmadıklarını ortaya koymaktadır. Yönelimlerin yaş, sosyo-ekonomik düzey, ebeveyn eğitim durumu ve mezun olunan bölüm gibi değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Buna karşın cinsiyet değişkeninde kadın öğretmenlerin daha yüksek düzeyde eleştirel pedagojik yönelim sergiledikleri görülmüştür. Bu sonuçlar eleştirel pedagojik farkındalığın bireysel gelişim, mesleki deneyim ve bağlamsal faktörlerle şekillendiğini göstermektedir. Çalışmanın bulgularına dayalı olarak din eğitimi politikalarının eleştirel pedagojiyi daha etkin bir şekilde destekleyecek nitelikte yeniden yapılandırılması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Eleştirel Pedagoji, Din Eğitimi Öğretmenleri, Eleştirel Pedagoji Yönelimi, Ölçek.

* Araştırma verilerinin toplanabilmesi için Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 10.03.2023 tarihli ve 119 numaralı karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

Investigation of Religious Education Teachers' Critical Pedagogy Orientations*

Tuba KURT

Dr., Ministry of National Education, Konya/Turkey

tuba_ordinaryus@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1653-6312>

Muhiddin OKUMUŞLAR

Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences, Division of Religious Education, Konya, Turkey

muhiddinokumuslar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6902-8242>

Research Article

History

Received: 14.01.2025

Accepted: 05.05.2025

Published: 15.06.2025

Plagiarism

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Funding: The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Author Contributions:

Conceiving the Study: TK (%50), MO (%50) Data collection: TK (%50) MO (%50) Data Analysis: TK (%50), MO (%50) Writing up: TK (%50) MO (%50) Submission and Revision: TK (%50), MO (%50).

Competing Interests: The author declare that have no competing interests.

Copyright

© Tuba KURT - Muhiddin OKUMUŞLAR | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Cite as

Kurt, Tuba - Okumuslar, Muhiddin. "Investigation of Religious Education Teachers' Critical Pedagogy Orientations". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 8/1 (2025), 144-161. <https://doi.org/10.52637/kiid.1619594>

Abstract

This study aims to examine the critical pedagogy orientations of religious education teachers in terms of various variables. The principles advocated by critical pedagogy are among the goals that students are expected to acquire and develop in the 21st century in terms of religious education. In order to reach the type of teacher targeted by critical pedagogy, it is necessary to determine the orientations of religious education teachers towards this approach. Examining the orientations of religious education teachers towards critical pedagogy is important for the effective implementation of this pedagogy in the classroom. It is thought that this study will contribute to the literature in terms of investigating teacher views on critical pedagogy in terms of religious education teachers. The sample of the study, which was conducted in the relational screening design of quantitative research, included 421 religious education teachers selected according to the appropriate sampling approach. The sample group of the study consists of secondary school Religious Culture and Moral Knowledge teachers and Imam Hatip High School Vocational Courses teachers. The critical pedagogy orientations of the sample group were compared in terms of age, gender, educational status, socio-economic status of the family they grew up in, parents' educational status and the department they graduated from. The data of the study were collected with the Teachers' Critical Pedagogy Orientations Scale. Descriptive statistics, t-test and ANOVA were used to analyse the data. According to the findings of the study, the critical pedagogy orientations of Secondary Education Religious Religious Education and Higher Secondary Vocational Courses teachers are between medium and high level, which reveals that teachers show a certain level of closeness to critical pedagogical principles, but they do not reach the highest level. It was determined that the orientations did not show a significant difference according to variables such as age, socio-economic level, parental education level and graduated department. On the other hand, it was observed that female teachers exhibited a higher level of critical pedagogical orientation in the gender variable. These results show that critical pedagogical awareness is shaped by individual development, professional experience and contextual factors. Based on the findings of the study, it is suggested that religious education policies should be restructured to support critical pedagogy more effectively.

Keywords: Religious Education, Critical Pedagogy, Religious Education Teachers, Critical Pedagogy Orientation, Scale.

* In order to collect the research data, ethics committee permission was obtained by Necmettin Erbakan University Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee with the decision number 119 dated on March 10th, 2023.

Giriş

Din eğitimi, bireylerin dinî bilgi, inanç ve değerleri edinmelerini ve bu alanlarda gelişim sağlamalarını hedefleyen sistematik bir süreçtir. Hem örgün hem de yaygın eğitim yoluyla sürdürülen bu süreç, bireylerin dinî anlayışlarını derinleştirerek hayatlarını daha bilinçli biçimde yaşamalarını sağlar.¹ Bunun yanı sıra din eğitimi, bireylerin ahlâkî gelişimlerini destekleyerek toplumsal düzenin devamına önemli ölçüde katkıda bulunur.² Böylece dinin insanı olgunlaştıran ve erdemli bireyler yetiştirmeye yönelik işlevi, din eğitimi aracılığıyla toplumsal düzeyde görünür hâle gelir.³

Din eğitimi genel anlamda bireye dinî bilgi, inanç ve pratiklerin öğretilmesini amaçlayan bir süreçtir; ancak bu sürecin içeriği, yöntemi ve felsefesi farklı yaklaşımlar doğrultusunda değişkenlik gösterebilir.⁴ Bu bağlamda din eğitimi anlayışı, bireyin inançları öğrenmesiyle birlikte özgür düşünce, eleştirel bakış ve bilinçli bir inanç geliştirme kapasitesini kazanmasını da amaçlayan bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bireyin geçmişi, bugünü ve geleceği üzerine düşünebilme becerisini geliştirmek, bu eğitimin önemli hedeflerinden biridir. Bir diğer deyişle örgün ve yaygın din eğitiminin görevi bireysel anlamda insan-ı kâmile ulaşma hedefini bizzat bireyin kendi çabasına bağlama noktasında bireye bir irade kazandırmaktır.⁵ Ancak her din eğitimi uygulamasının bu yönde sonuçlar doğuracağı varsayımı yapılmamalıdır. Aksine, içerik ve yöntem açısından özgürleştirici ve eleştirel düşünmeyi teşvik eden pedagojik yaklaşımların benimsenmesi, bireyin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bilinçlenmesi ve dönüşmesi açısından belirleyici bir öneme sahiptir.

Geleneksel eğitim anlayışı, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern eğitim kuramlarının gelişimi ve teknolojik ilerlemelerin etkisiyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin temelinde, eğitimin yalnızca öğrencilere belirli davranışları kazandırmayı amaçlayan, tek yönlü ve otorite merkezli bir süreç olarak kurgulanması yatmaktadır. Bu anlayışta eğitimin temel işlevi; bireyi belli ideallere göre şekillendirmek, yani önceden belirlenmiş “istendik” davranış kalıplarını bireye kazandırmaktır. Ancak burada kritik bir sorun ortaya çıkmaktadır: Bu biçimlendirme sürecini kim yönetecek, hangi değerler temel alınacak ve bu süreç hangi amaçlara hizmet edecektir? Bu sorular, eğitimin bireysel gelişimle birlikte toplumsal yapıyı ve egemen ideolojiyi yeniden üretme potansiyelini de gündeme getirmektedir. İşte bu noktada geleneksel eğitim anlayışını eleştiren alternatif yaklaşımlardan biri olan eleştirel pedagoji öne çıkmaktadır.⁶ Eleştirel pedagoji, eğitimi bilgi aktarma ve davranış kazandırma süreciyle birlikte bireyin bilinçlenmesini, özgürleşmesini ve toplumsal dönüşümü hedefleyen bir pratik olarak ele almaktadır.

Eleştirel pedagoji, sosyolojik açıdan 1970’li yıllarda Frankfurt okulunun eleştirel kuram anlayışını esas alarak eğitim süreçlerinde değişim ve dönüşüm meydana getirmek amacıyla sistem üzerinden bir eleştiriyi temele alan yaklaşımdır. Frankfurt okulu, modern kapitalist toplumun ve pozitivistimin birey, toplum ve kültür anlayışına yönelik alternatif bir bakış ve eleştirel bir çözüm ortaya koyar.⁷ Bu okulun modern kapitalist topluma eleştirileri özellikle insanın bilgi ve emeğinin ona özgürlük sağlayamadığı yönündedir. Bu duruma engel olan en önemli faktör de ideolojiyi ve maddi kaynakları kendi lehine kullanan düşünce yapısının okullara egemen olmasından kaynaklıdır. Bu yüzden eleştiri merkezli bir eğitimin en önemli hedefi, bireylerde daha özgür ve adil bir dünya için toplumsal ve siyasal yapıdaki ideolojiye yönelik bilinç oluşturmaktır. Eğitim aracılığıyla kendi bağlamı hakkında yeterli bir anlayışa sahip olan bireyler eleştirel yansıtma yaptıklarında özgürlüğün ve adaletin temelleri de atılacaktır. Bu durum eleştirel pedagojinin, pozitivistimin nesnellik ve kesinlik iddiasını eleştirdiğini gösterir.

Eleştirel teori ve eleştirel pedagojinin pozitivistime yönelik eleştirileri; pozitivistimin bilgiye yaklaşımının sınırlı olması, gerçekliği indirgemeci şekilde ele alması ve öğrencilerin topluma yönelik eleştirel yansıtma sınırlandırması yönüyledir.⁸ Buna karşın eleştirel pedagoji; toplumsal yapının yeniden sorgulanması gerektiği,⁹ öğrencileri toplumsal yapıları sorgulamaya teşvik ederek aktif katılımcılar

¹ Leon Mckenzie, “Yetişkin Din Eğitiminin Konusu ve Gâyeleri”, çev. İlhan Yıldız, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Haziran 1998), 42.

² Abbas Çelik, “1960 Sonrasında Türkiye’de Din Eğitimi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Haziran 2008), 50.

³ Mualla Selçuk, *Kavramsal Netlik Bir Dinden Öğrenme Modeli* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2022), 4.

⁴ Ramazan Diler, “Mahremiyet Eğitimi ve Önemi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Haziran 2014), 29.

⁵ Recep Uçar- Tuba Kurt, “Din Eğitiminde İnsanın Ontolojisine Kierkegaardcı Bir Bakış”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 61 (Haziran 2024), 88.

⁶ Gert J. J. Biesta, *Good Education in an Age of Measurement: Ethics, Politics, Democracy* (London New York: Paradigm Publishers, 2011), 29.

⁷ Seyit Coşkun- Pervin Oya Taneri, “Öğretmen Adaylarının Eğitim Yaklaşımlarının Eğitim Felsefeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Dört Öge* 19 (Haziran 2021), 37.

⁸ Joe L. Kincheloe, *Critical Pedagogy Primer* (New York: Peter Lang Inc., International Academic Publishers, 2008), 32-34.

⁹ R. Pishghadam- Elham Naji Meidani, “A Critical Look into Critical Pedagogy”, *The Journal for Critical Education Policy Studies* 10/2 (Eylül 2012), 464-484.

hâline getirmeyi¹⁰ ve öğrencilere öğretme sürecinde daha fazla özgürlük ve eleştirel düşünme kazandırmayı amaçlar.

Eleştirel pedagoji yaklaşımı ilk olarak 1960 yılında Brezilyalı yazar Paulo Freire'nin (ö. 1997) *Ezilenlerin Pedagojisi* kitabında tanıtılmaya başlanmış ve onun çalışmalarıyla şekillenmiştir. Bu kitabında Freire, günümüze kadar uygulanan ideolojik ve politik eğitim anlayışına karşın eğitim yoluyla insanların eleştirel bir bilinç geliştirmesi gerektiğini iddia eder ve ezilenlerin özgürleşmesini esas alan bir pedagojik çerçeve sunar. Freire,¹¹ eğitimi ve okuryazarlığı sosyal değişimin önemli araçlarından biri olarak görür. Eğitimcilerin rolü, öğrencilerin zihinlerinde bilginin birikmesini ifade eden “bankacı eğitim anlayışı”nı ikame etmek yerine öğrencileri sürece aktif bir şekilde dâhil ederek bilginin yeniden üretilmesini sağlayan bir araştırma sürecini yürütmektir. Bu durumda eleştirel pedagojide geleneksel pedagojiden farklı olarak eğitimciye özgürlükçü bir misyon yüklenmiş olur. Öğretmen ve öğrencilerin deneyimlerinin paylaşıldığı bu modelde her iki tarafın da özgür düşüncelerinin ve bireyselliklerinin gelişimi sağlanabilecektir.

Eleştirel pedagoji yaklaşımı, eğitim ortamlarında öğrencilerin bilginin pasif alıcıları olmalarıyla birlikte eleştirel düşünme becerilerini de geliştirerek toplumsal yapıları sorgulamalarını teşvik eder. Yani bu yaklaşımda “eleştiri” kavramına vurgu yapılarak öğrenme ortamının bu minvalde olması savunulur. Bu sorgulama beraberinde toplumsal bir dönüşümü de getirecektir.¹² Dolayısıyla eleştirel pedagojide eleştiriye yüklenen anlam, eylemi de kapsamaya yönüyle yöntem ve tekniğin ötesindedir. Düşünce ve eylemin hayata geçirilmesini içeren bu durum eleştirel pedagojide “praksis” yani bilinçli eylem olarak ifade edilir. Bilgiyi sorgulayan, kendi yorumlarını geliştiren ve kendi bağlamı ile ilişkilendiren bir öğrenci, öğretmeniyle birlikte bilgiyi yeniden üretebilir. Eleştirel pedagoji yaklaşımına göre bireylerin özgürleşmesi, bilinçlenmesi ve eylemselliği eleştirel farkındalık ile sağlanır. Yani eleştirel pedagoji, öğrencilerin eleştirel düşünce yetilerinin geliştirilmesine ve dünyayı bu yetiyle dönüştürmeye vurgu yapar.

Birey, içinde yaşadığı bağlamı nasıl algılasa o yönde bir eylem biçimi ortaya koyar. Bundan dolayı praksis, yaşamın ilişki tarzlarının formüle edilmesi şeklinde de tanımlanabilir.¹³ Eleştirel pedagojide düşüncenin eyleme, eylemin de düşünceye dönüştüğü bu ilişki tarzı, karşılıklı diyalog yoluyla kurulacak bir eğitimle açığa çıkarılır. Diyaloga dayalı bir eğitimde bireyler kendi karar ve eylemlerinin sorumluluğunu üstlenerek akıllarını özgürleştirebilirler. Demokratik bir ortamda gerçekleşecek olan bu faaliyet ile düşünce özgür kılınmış olur.

Freire'nin fikirlerinden ilham alarak eleştirel pedagojiyi derinleştiren Giroux da eğitimcilere ve öğrencilere toplumun inşasında önemli bir misyon yükler. Buna göre eğitimci bilgi aktarmakla birlikte öğrencilerin toplumsal gerçekleri eleştirel bir bakışla görmelerini sağlayan bir rehber konumundadır.¹⁴ Bu durumda eğitim; öğretmen, öğrenci ve toplumdan oluşan öznelerin karşılıklı olarak birbirinden öğrendiği bir sürece dönüşür.¹⁵ Bir diğer deyişle eleştirel pedagojide eğitim ve toplum birbiriyle ilişkili olurken öğretmen ve öğrenci de bu süreçte etkin konumdadır.

Eleştirel pedagoji, geleneksel eğitim anlayışını öğrencileri sessizliğe mahkûm ettiği yönünden de eleştirir. Sessizlik kültürü, bireylerin kendilerini ifade etme becerilerini kısıtlayarak toplumsal sorunlara duyarsız bireylerin yetişmesine neden olur.¹⁶ Eleştirel pedagoji bunun yerine problem tanımlayıcı ve tek yönlü bilgi aktarımının olmadığı karşılıklı, çok sesli ve diyalogik bir pedagoji yaklaşımını savunur.¹⁷ Öğretmen ve öğrencinin deneyim ve diyalog üzerinden bilgiyi yeniden ürettiği bu yaklaşım, öğrencilerde eleştirel bilincin gelişmesine olanak tanır. Burada öğretmen de öğrenme sürecinin bir parçası hâline gelir.

Eleştirel pedagojinin bu yaklaşımı, eğitimin adil ve demokratik temeller üzerine dayanması gerektiğini de gösterir. Nitekim iş birliğinin, etkileşimin ve diyalogun olduğu sınıf ortamında, öğrenci ve öğretmen arasındaki güç ilişkileri de paylaşılmış olacaktır. Burada ortaya çıkan temel zorluk, hangi değerlendirme yöntemlerinin kullanılacağı noktasındadır. Eleştirel pedagojinin değerlendirmeye bakışı ise eleştirel bir analizle, öğretmen ve öğrencinin rollerini paylaştığı ve tüm seslerin işitildiği diyalektik bir etkileşime odaklanır.¹⁸ Buna göre akran değerlendirme ve öz değerlendirme gibi öğrencinin bizzat süreç

¹⁰ Henry A. Giroux, “Schooling and the Culture of Positivism: Notes on the Death of History”, *Educational Theory* 29/4 (Ekim 1979), 263-284.

¹¹ Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev. Erol Özbek- Dilek Hattatoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), 57-76.

¹² Joe L. Kincheloe, *Eleştirel Pedagoji*, çev. Kemal İnal (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2018), 25.

¹³ Hans-Georg Gadamer, *Vernunft im Zeitalter der Wissenschaft* (Frankfurt am Main: Shurkamp, 1991), 81.

¹⁴ Henry A. Giroux, *Eleştirel Pedagojinin Vaadi*, çev. Umre Deniz Tuna (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008), 124.

¹⁵ Kincheloe, *Eleştirel Pedagoji*, 45.

¹⁶ Zafer Yılmaz, “Paulo Freire'nin Felsefesinde Özgürleşmenin Aracı Olarak Eğitim”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 22 (Eylül 2016), 304-307.

¹⁷ Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, 67.

¹⁸ Mehmet Fatih Kayan - İshak Kozikoğlu, “Eleştirel Pedagoji ve Eğitim Programlarına Yansımaları”, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11 (Haziran 2023), 9.

içinde aktif olduğu değerlendirme yöntemleri eleştirel pedagojinin hedeflerini gerçekleştirmede uygun yöntemlerdir.

21. yüzyılda din eğitimi alanında yaşanan toplumsal, kültürel ve pedagojik dönüşümler bu alanda kullanılan yaklaşımların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede eleştirel pedagoji yaklaşımı, din eğitimine yeni bir bakış sunma potansiyeli taşıyan kuramsal zeminlerden biri olarak değerlendirilebilir. Eleştirel pedagoji; eleştirel bilinç, özgürleşme, praksis (bilinçli ve dönüştürücü eylem) ve diyalogik eğitim gibi ilkeleriyle bireyin edilgen bir alıcı yerine aktif ve sorgulayıcı bir özneye dönüşmesini hedefler. Bu yaklaşımın din eğitimiyle kesişen yönleri olduğu düşünülmektedir. Çünkü günümüzde din eğitimi yalnızca bilgi aktarmakla sınırlı olmayan, bireyin kendi inanç sistemini bilinçli ve sorgulayıcı bir şekilde inşa etmesine katkıda bulunan bir süreç olarak yeniden tanımlanmaktadır. Ancak burada eleştirel pedagoji, din eğitimine tek doğru yaklaşım olarak önerilmemekte; aksine bireysel özgürlük, eleştirel düşünme ve bilinçli katılım gibi değerlerin önemsendiği bir eğitim anlayışının bu ilkelerle örtüştüğü vurgulanmaktadır. Bu bağlamda eleştirel pedagojinin doğrudan aktarılması değil din eğitiminin amaçlarıyla uyumlu yönlerinin tartışmaya açılması gerektiği savunulmaktadır. Bu ilkelerin dikkate alınmadığı din eğitimi süreçlerinde öğrencinin edilgenleşmesi, dogmatik yaklaşımlara kapı aralanması ve bireysel gelişimin sınırlanması gibi pedagojik risklerin ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte eleştirel pedagojiye eleştirel gözle yaklaşmak da önemlidir. Zira her pedagojik yaklaşım gibi eleştirel pedagoji de belirli tarihsel, kültürel ve ideolojik bağlamlardan beslenmektedir. Bu nedenle eleştirel pedagojinin din eğitimiye katkısı, bağlamsal analizle ve çoğulcu bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Buradan yola çıkarak çalışmanın ana problemini: “Din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagoji ilkelerine yönelimleri nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır. Çalışmada ifade edilen din eğitimi öğretmenleri ifadesiyle “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB)” ve “İmam Hatip Lisesi (İHL) Meslek Dersleri” öğretmenleri kastedilmektedir. Eleştirel pedagojinin temel ilkeleri olan sorgulayıcı düşünme, diyalog temelli öğretim, öğrenci merkezilik ve toplumsal bilinç günümüz eğitim anlayışlarında giderek daha fazla önem kazanmakta, bu ilkeler öğrencilerin bilgi edinmeleriyle birlikte bilinçli bireyler olarak yetişmelerini de hedeflemektedir. Bu ilkelerin özellikle değer aktarımı ve ahlâkî gelişim gibi yönleri bulunan din eğitimi açısından nasıl karşılandığı, öğretmenlerin yaklaşımıyla doğrudan ilişkilidir.

DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretim programlarında yer alan “öğrencilerin düşünmeye sevk edilmesi”, “değerlerin içselleştirilmesi”, “sorgulama ve anlamlandırma becerilerinin geliştirilmesi” gibi hedefler, eleştirel pedagojinin bazı ilkeleriyle örtüşmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin bu ilkelere ne ölçüde yöneldiği bireysel tutumlarıyla birlikte öğretim programlarının amaçlarının sahada ne derece karşılık bulduğunu da ortaya koyacaktır. Ayrıca güncel bir paradigma olarak sunulan “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”, bireyin irade, akıl ve ahlâk yönlerini merkeze alan bir eğitim anlayışı önererek aslında eleştirel pedagojik bazı yaklaşımlarla da kesişen yönler taşımaktadır. Bu nedenle din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagojiye dair yönelimlerini incelemek hem mevcut program hedeflerinin uygulanabilirliğini görmek hem de yeni eğitim modelleri bağlamında öğretmen profiline dair önemli veriler sunmak açısından anlamlıdır. Çalışmanın sonucunda din eğitimi politikalarının ve okul kültürünün daha etkin bir şekilde desteklenmesine yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Eleştirel pedagojinin hedeflediği öğretmen tipine ulaşabilmek için öncelikle onların bu yaklaşıma olan yönelimlerinin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimlerinin demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Din eğitimi öğretmenleri açısından eleştirel pedagoji yaklaşımı; öğretmenlerin toplumsal dönüşüm süreçlerinde daha aktif rol almalarına, mesleki yeterliliklerine, öğretim süreçlerine ve din eğitiminin bireysel ve toplumsal alanda etkili olmasına katkıda bulunur. Bu çalışmada yalnızca “Ortaöğretim DKAB” ve “İHL Meslek Dersleri” öğretmenlerinin tercih edilmesinin sebebi, eleştirel pedagojinin sınıf içi uygulamalar üzerindeki etkisini, bu derslerin içerik ve işleviyle doğrudan ilişkili olan öğretmen grupları bağlamında incelemektir. Bu seçim ile ayrıca eleştirel pedagoji literatüründe özgün bir örneklem üzerinden veri üretiminin sağlanması da amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın soruları aşağıda sunulmuştur:

1. Din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri ne düzeydedir?
2. Din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri;
 - a. Yaş,
 - b. Cinsiyet,
 - c. Eğitim durumu,
 - d. İçinde büyüdükleri ailenin sosyo-ekonomik durumu,
 - e. Anne-baba eğitim durumu,
 - f. Mezun oldukları bölüm değişkeni açısından anlamlı bir fark göstermekte midir?

Din eğitimi alan yazınında eleştirel pedagojiye ilişkin çalışmaların kuramsal düzeyde olduğu görülmektedir.¹⁹ Bununla birlikte son dönemde yürütülen bazı nitel ve nicel araştırmalar dikkat çekmektedir.²⁰ Özellikle Çetin'in eleştirel pedagoji çerçevesinde gerçekleştirdiği doktora çalışması ve bu çalışmanın kitaplaştırılmış versiyonu, alana önemli katkılarda bulunmaktadır.²¹ Ancak genel olarak yerli literatürde eleştirel pedagojiyi ölçmeye yönelik araştırmalarda sıklıkla Yılmaz tarafından geliştirilen ölçeğin kullanıldığı göze çarpmaktadır.²² Bu durum, yöntem bilimsel açıdan bazı sınırlılıkları gündeme getirmektedir. Zira bu ölçeğin tek başına kullanılması, konunun farklı boyutlarının örneğin öğretmenlerin eleştirel pedagojiye ilişkin pratik deneyimleri, uygulama karşısındaki tutumları ya da bağlamsal etkenlerin yeterince derinlemesine incelenememesi riskini doğurmaktadır. Bu bağlamda yalnızca belirli bir ölçme aracına dayanan çalışmalar yerine farklı veri toplama yöntemleriyle zenginleştirilmiş araştırmaların yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagojiye yönelik görüşlerini saha verilerine dayalı olarak incelemesi yönüyle alan yazına özgün bir katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

1. Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimlerinin incelendiği çalışmada nicel yaklaşım ve ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Tarama deseni; bir evrenin eğilimlerinin, tutumlarının ve düşüncelerinin nicel bir tanımını sağlayarak evrenin değişkenleri arasındaki ilişkileri, evrenin bir örneğini inceleyerek test eder.²³ Araştırmada kullanılan ilişkisel tarama deseni ise tarama deseninin bir türü olup iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri, birlikte değişimin varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan bir modeldir.²⁴ Araştırmada Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimlerinin “yaş, cinsiyet, eğitim durumu, içinde büyüdükleri ailenin sosyo-ekonomik durumu, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, mezun oldukları bölüm” değişkenlerine göre incelenmesi amaçlandığı için ilişkisel tarama deseninin kullanılması uygun görülmüştür. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 10.03.2023 tarihli ve 119 numaralı karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

1.2. Evren ve Örneklem

Çalışma için hedeflenen evren, Türkiye’de görev yapan tüm DKAB ve İHL Meslek Dersi öğretmenleridir. Ulaşılabilir evren ise Konya’da görev yapan Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenleridir. Genelleme, ulaşılabilir evrene yapılmıştır. Ulaşılabilir evrenden belli ve bilinen kurallara göre örneklem alma işlemine örnekleme denir.²⁵ Araştırmanın örnekleminde rastgele olmayan örnekleminin bir çeşidi olan uygun örnekleme yaklaşımı esas alınmış ve evreni bilinen örneklem formülüyle ulaşılabilir evrenden örneklem seçilmiştir. Uygun örnekleme deseni kolay bir şekilde ulaşılabilen ve araştırmaya katılmaya istekli ortamların, grupların veya bireylerin seçilmesine dikkat edilir.²⁶ Buna göre araştırmacının örneklemini, 2022-2023 eğitim öğretim yılı 2. döneminde Konya ili merkez ilçeleri olan; Selçuklu, Meram ve Karatay’da yer alan, araştırmacı tarafından ulaşılabilir konumda bulunan, uygun görülen ve araştırmaya katılmaya istekli Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersi öğretmenleri oluşturmaktadır.

¹⁹ Mustafa Çetin- Bayramalı Nazıroğlu, “Bankacı Eğitim Kavramı Bağlamında Türkiye’de Din Eğitiminin Eleştirel Analizi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51 (Aralık 2021), 201-226.

²⁰ Mecit Aslan - İshak Kozikoğlu, “Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagojiye İlişkin Görüşleri”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/1 (Temmuz 2015), 1-14; Adnan Taşgın - Adnan Küçüköğlu, “Öğretmen Adayı Perspektifinden Eleştirel Pedagoji (Atatürk Üniversitesi Örneği)”, *International Journal Of Turkish Literature Culture Education* 6/6/2 (2017), 1189; Ali Terzi vd., “Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançları İle Eleştirel Pedagoji İlkeleri Arasındaki İlişki”, *Eğitim Öğretim Araştırmaları Dergisi* 4 (Ocak 2015), 344-356; Kürşad Yılmaz, “Elementary School Teachers’ Views About the Critical Pedagogy”, *The Asia-Pacific Education Researcher* 18/1 (2009), 139-149; Kürşad Yılmaz - Yahya Altınkurt, “Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji İle İlgili Görüşleri”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/3 (Ağustos 2011), 195-213; Ayhan Aksakallı, “Eleştirel Pedagojiye Yönelik Öğretmenlerin Eğitim İnançları”; Ali Tansu Balcı - Ayfer Kocabaş, “Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji İlkelerine Katılım Düzeyleri”, *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 16/1 (Haziran 2020), 53-68; Ayhan Ural, “Eleştirel Pedagojinin Özelliklerine İlişkin Bir Envanter Çalışması”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 44/1 (Nisan 2024), 467-496.

²¹ Mustafa Çetin, *Özgür ve Kutsal* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2024).

²² Yılmaz, “Elementary School Teachers’ Views About the Critical Pedagogy”.

²³ John W. Creswell- J. David Creswell, *Araştırma Tasarımı- Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. Engin Karadağ (Ankara: Nobel Yayın, 2021), 147.

²⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 114.

²⁵ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, 149.

²⁶ Oktay Kızkapan - Ersan Ağca, “Karma Araştırma Yönteminde Evren ve Örneklem/Çalışma Grubu”, *Pragmatizmden Uygulamaya Karma Araştırma Yöntemi*, ed. Oktay Bektaş (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 79.

Araştırmanın örnekleme, evreni bilinen örneklem formülü kullanılarak ($N = 743$, %95 Güven Aralığı, $\alpha = 0.05$, $P = 0.50$) 254 olarak bulunmuştur. Toplamda ulaşılan katılımcı sayısı ise 421 olmuştur. Araştırmada yer alan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımına Tablo 1’de yer verilmiştir:

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişkenler		n	%
Yaş ($\bar{X} \pm SS$, 40.19 $\pm$ 9.43)	40 yaş ve altı	227	53.9
	40 yaş üzeri	194	46.1
Cinsiyet	Kadın	191	45.4
	Erkek	230	54.6
Eğitim durumu	Lisans	295	70.1
	Yüksek lisans	116	27.6
	Doktora	10	2.4
Ailenin sosyo-ekonomik durumu	Düşük	66	15.7
	Orta	337	80.0
	Yüksek	18	4.3
Anne eğitim durumu	İlkokul	359	85.3
	Ortaokul	28	6.7
	Lise	24	5.7
	Üniversite ve üstü	10	2.4
Baba eğitim durumu	İlkokul	233	55.3
	Ortaokul	51	12.1
	Lise	58	13.8
	Üniversite ve üstü	79	18.8
Mezun olunan bölüm	İlahiyat fakültesi	309	73.4
	Eğitim fakültesi (DKAB Bölümü)	84	20.0
	Diğer fakülteler	28	6.7
Toplam		421	100.0

1.3. Veri Toplama Araçları

Konya’nın merkez ilçeleri olan Selçuklu, Meram ve Karatay’da görev yapan Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimlerinin incelendiği bu çalışmada Kurt vd.²⁷ tarafından geliştirilen “Öğretmenlerin Eleştirel Pedagoji Yönelimleri Ölçeği (ÖEPYÖ)” uygulanmıştır. Söz konusu ölçek, eleştirel pedagojinin temel ilkeleri ile eleştirel düşünme becerileri doğrultusunda yapılandırılmış ve öğretmenlerin bu alanlara yönelik eğilimlerini ölçmede kapsamlı bir yapı sunmaktadır. Alan yazında Yılmaz tarafından geliştirilen "Eleştirel Pedagoji Ölçeği" de bulunmaktadır.²⁸ Ancak bu çalışmada Kurt vd. tarafından geliştirilen ölçek; güncel olması, doğrudan öğretmen yönelimlerini ölçmeye yönelik hazırlanmış olması ve öğretmen örnekleme üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılmış olması nedeniyle tercih edilmiştir. Ayrıca çalışmanın amacı ile ölçek yapısı arasında doğrudan bir uyum bulunmaktadır. Araştırmada veri toplama sürecinde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” da kullanılmıştır. Bu formda katılımcıların

²⁷ Tuba Kurt vd., “Öğretmenlerin Eleştirel Pedagoji Yönelimleri Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/3 (Ekim 2023), 665-678.

²⁸ Yılmaz, “Elementary School Teachers’ Views About the Critical Pedagogy”.

yaş, cinsiyet, eğitim durumu, mesleki kıdem, ailelerinin sosyo-ekonomik durumu, anne-baba eğitim durumu, mezun oldukları bölüm ve görev yaptıkları eğitim kademesi gibi bilgilere yer verilmiştir.

Kullanılan ölçek (ÖEPYÖ) 24 maddeden oluşan ve likert tipte hazırlanan tek boyutlu bir ölçektir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin güvenirlik bulguları AFA ve DFA için ayrı ayrı incelenmiştir. Birinci çalışma grubu için Cronbach Alpha değeri .96, Guttman splithalf katsayısı .95, McDonald's Omega (ω) değeri .96 olarak hesaplanmıştır. Madde toplam korelasyonlarının .56 ile .79 arasında değiştiği görülmüştür. İkinci grup için Cronbach Alpha değeri .95, Guttman split-half katsayısı .94, McDonald's Omega (ω) değeri .95 olarak hesaplanmıştır. Madde toplam korelasyonlarının .49 ile .75 arasında değiştiği görülmüştür. Yapılan analizlerde ölçeğin yeterli geçerlik ve güvenirliğe sahip olduğu görülerek öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerini ölçen tutarlı faktör yapısına sahip olduğu saptanmıştır.²⁹

1.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verilerinin toplanması uygulama izinlerinin alınması ile birlikte 2022-2023 eğitim öğretim yılının Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara Selçuklu, Meram ve Karatay ilçelerinin zümre başkanları ve okul müdürleri ile irtibat kurularak ve gönüllülük esasına dayanılarak ulaşılmıştır. İşlem kapsamında 421 Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmeninin verisi kullanılmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen nicel veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimlerinin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, içinde büyüdükleri ailenin sosyo-ekonomik durumu, anne-baba eğitim durumu, mezun oldukları bölüm değişkenleri ile olan olası ilişkisi araştırıldığı için oluşturulan program tercih edilmiştir. Verilerin analiz programına girilmesinin ardından kayıp veri ve uç değerlerin tespit edilip çıkartılması amacıyla veri kontrolü yapılmıştır. Örneklem grubunun kişisel bilgilerinin belirlenmesinde yüzde ve frekans değerlerine bakılmıştır. Öğretmenlerin ÖEPYÖ ölçeğine verdikleri yanıtların bulgularını ortaya koymak için betimsel analizler yapılarak sayı, yüzde, min-maks değerleri, ortalama ve standart sapma değerleri incelenmiştir. Ardından araştırmada parametrik ve parametrik olmayan fark testlerinden hangilerinin kullanılacağını belirlemek için verilerin normal dağılım gösterip göstermediği değerlendirilmiştir.

Araştırmanın nicel analiz kısmında verilerin tamamının normal dağılıp dağılmadığını kontrol etmek için öncelikle çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmıştır. Kullanılan verilerin normal dağılım göstermesi, çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 3 arasında olmasına bağlıdır. Burada katsayı değerlerinin sıfıra olan yakınlığı dağılımın normalliği hakkında fikir yürütebilmek için önemlidir.³⁰ Araştırmada kullanılan değişkenlerin normallik analizi sonuçlarının 0.084 - 0.698 arasında olduğu görülmüştür. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 3 arasında olması, normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Verilerin analizinde anlamlı farklılıkları belirlemek amacıyla parametrik testler kullanılmış, ikiden fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve anlamlı farklılık tespit edilen durumlarda Bonferroni ve Tukey HSD gibi çoklu karşılaştırma testleri uygulanmıştır. Verilerin analizinde anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

1.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Nicel geçerlik, örneklemden toplanan puanların ölçülen yapıyı anlamlı gösterip göstermediğini ifade etmek için kullanılır.³¹ Literatürde nicel geçerlik iç ve dış geçerlik olmak üzere iki şekilde incelenmiştir. İç geçerlikte, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin nedensel olup olmadığına yönelik çıkarımların doğruluğu tespit edilmeye çalışılır. Dış geçerlik ise örneklem grubundan elde edilen nicel sonuçların, diğer bireylere ve durumlara genellenebilirliğidir.³²

Araştırmanın iç geçerliğini sağlamak için geniş ve heterojen bir örneklem grubuna ulaşılmış, örneklem seçiminde evreni bilinen örneklem formülü ($N=743$, %95 güven aralığı, $\alpha=0.05$, $p=0.50$) esas alınmış ve minimum 254 katılımcı yeterli görülmüşken 421 katılımcıya ulaşılmıştır. Belirlenen merkez ilçelerde yer alan katılımcılar rastgele seçilmiştir. Katılımcılara uygulanan ölçekte açık bir yönerge izlenmiştir. Ölçeğin uygulama aşamasında ön test ve son testin uygulama aşamasında geçen zaman aralığının yeterli tutulmasına dikkat edilmiştir. Uç puanların etkisini azaltmak için veri setinde ön analiz

²⁹ Kurt vd., "Öğretmenlerin Eleştirel Pedagoji Yönelimleri Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", 674.

³⁰ Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Süresince Nicel Veri Analizi* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 84.

³¹ Can Yolağiden - Serdar Varinlioğlu, "Karma Araştırma Yönteminde Geçerlik ve Güvenirlik", *Pragmatizmden Uygulamaya Karma Araştırma Yöntemi*, ed. Oktay Bektaş, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022), 147.

³² John W. Creswell, *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (Ankara: Eğiten Kitap, 2016), 174-175.

yapılmış, uç değer kontrolü sonucunda Mahalanobis mesafesine göre toplam 9 uç değer saptanmış ve analiz dışı bırakılmıştır.

Araştırmanın dış geçerliğini sağlamak amacıyla bağımsız değişkenler açık ve ölçülebilir biçimde tanımlanmış; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, mesleki kıdem, sosyo-ekonomik durum, anne-baba eğitim durumu ve mezun olunan bölüm gibi değişkenler dikkate alınmıştır. Ayrıca kullanılan ölçek, uzman görüşleri alınarak Türkçe'ye ve araştırma bağlamına uygun hâle getirilmiş, yapı geçerliğini sağlamak üzere madde analizleri yapılmıştır.

Nicel güvenilirlik, aynı özelliğin birden fazla ölçüm yapıldığında tutarlı sonuçlar vermesi şeklinde ifade edilmektedir. Güvenirlik daha çok ölçme araçlarında bulunması gereken bir özellik olmakla birlikte ölçme araçlarından elde edilecek sonuçların da bir özelliğidir.³³ Yapılan araştırmanın nicel güvenilirliğini sağlamak için; belirli aralıkta uygulanan test-tekrar test güvenirliliğinin hesaplanması, madde toplam korelasyon düzeylerinin hesaplanması, Cronbach Alfa katsayısının belirlenmesi ve Guttman split-half katsayısının hesaplanması şeklinde önlemler alınmıştır.

2. Bulgular

Araştırmanın problemine cevap aramak adına yapılan analizlerden elde edilen bulgular bu başlık altında sunulmuştur.

Katılımcıların yaş ile ilgili dağılımı incelendiğinde %53,9'unun 40 yaş ve altı, %46,1'inin 40 yaş üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların cinsiyet ile ilgili dağılımı incelendiğinde %45,4'ünün kadın, %54,6'sının erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumu ile ilgili dağılımı incelendiğinde %70,1'inin lisans, %27,6'sının yüksek lisans, %2,4'ünün doktora cevabını verdiği görülmektedir.

Katılımcıların ailelerinin sosyo-ekonomik durumu ile ilgili dağılımı incelendiğinde %15,7'sinin düşük, %80'inin orta, %4,3'ünün yüksek cevabını verdiği görülmektedir. Katılımcıların anne eğitim durumu ile ilgili dağılımı incelendiğinde %85,3'ünün ilkökul, %6,7'sinin ortaokul, %5,7'sinin lise, %2,4'ünün üniversite ve üstü cevabını verdiği görülmektedir.

Katılımcıların baba eğitim durumu ile ilgili dağılımı incelendiğinde %55,3'ünün ilkökul, %12,1'inin ortaokul, %13,8'inin lise ve %18,8'inin üniversite ve üstü cevabını verdiği görülmektedir. Katılımcıların mezun olunan bölüm ile ilgili dağılımı incelendiğinde %73,4'ünün ilahiyat fakültesi, %20'sinin eğitim fakültesi, %6,7'nin diğer fakülteler cevabını verdiği görülmektedir.

Tablo 2. Ölçekten Alınan Puanların Tanımlayıcı İstatistikleri

Ölçek	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Öğretmenlerin Eleştirel Pedagoji Yönelimleri Ölçeği	3.13	5.00	3.34	0.38

Araştırmada kullanılan ölçeğin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2'de verilmiştir. Öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimleri ölçeğinin ortalamasının 3.34 "Orta ve Üst" düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Öğretmenlerin Eleştirel Pedagoji Yönelimleri Ölçeğinden Alınan Puanların Karşılaştırılması

Değişkenler		Min	Maks	$\bar{X}$	SS	Test değeri	p
Yaş	40 yaş ve altı	3.13	5.00	4.35	0.39	0.517**	0.606
	40 yaş üzeri	3.42	5.00	4.34	0.36		
Cinsiyet	Kadın	3.42	5.00	4.39	0.38	2.223**	0.027*
	Erkek	3.13	5.00	4.31	0.37		
	Lisans	3.13	5.00	4.33	0.38	0.806***	0.447

33 Yolagiden- Varinlioğlu, Karma Araştırma Yönteminde Geçerlik ve Güvenirlik, 155.

Eğitim durumu	Yüksek lisans	3.67	5.00	4.38	0.37		
	Doktora	3.88	5.00	4.38	0.44		
Ailenin sosyo-ekonomik durumu	Düşük	3.13	5.00	4.26	0.42	2.781***	0.063
	Orta	3.42	5.00	4.36	0.37		
	Yüksek	3.92	5.00	4.46	0.38		
Anne eğitim durumu	İlkokul	3.13	5.00	4.34	0.38	1.305***	0.272
	Ortaokul	3.79	5.00	4.29	0.33		
	Lise	3.96	5.00	4.48	0.32		
	Üniversite ve üstü	3.92	4.96	4.37	0.40		
Baba eğitim durumu	İlkokul	3.13	5.00	4.33	0.38	0.272***	0.845
	Ortaokul	3.67	5.00	4.37	0.38		
	Lise	3.75	5.00	4.36	0.35		
	Üniversite ve üstü	3.63	5.00	4.36	0.38		
Mezun olunan bölüm	İlahiyat fakültesi	3.13	5.00	4.35	0.38	0.495***	0.610
	Eğitim fakültesi	3.42	5.00	4.31	0.36		
	Diğer fakülteler	3.75	5.00	4.36	0.41		

*p<0.05, **Bağımsız t testi, ***Tek yönlü varyans analizi

Araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimleri ölçeği puanlarını karşılaştırmak için iki bağımsız grup karşılaştırılmasında bağımsız t testi, ikiden fazla bağımsız grup karşılaştırılmasında ise ANOVA kullanılmıştır. Analizler sonucunda katılımcıların cinsiyetlerine göre öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimleri ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır (p<0.05). Kadın katılımcıların, öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimleri ölçeği puanları, erkek katılımcılara göre daha fazladır. Katılımcıların yaş, eğitim durumu, ailenin sosyo-ekonomik durumu, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu ve mezun olunan bölüm değişkenleri ile öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimleri ölçeği puanları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir (p<0.05).

3. Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın temel problemini oluşturan “Din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri nasıldır?” sorusuna cevap verecek şekilde önce sonuçlar yazılmış, ardından alan yazın ile karşılaştırılarak elde edilen veriler tartışılmıştır.

3.1. Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji Yönelimlerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesine İlişkin Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın bu bölümünde din eğitimi öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri yaş, cinsiyet, eğitim durumu, içinde büyüdükleri ailenin sosyo-ekonomik durumu, anne-baba eğitim durumu, mezun olunan bölüm değişkenlerine göre incelenmiştir. Her değişkene ilişkin sonuç ve tartışma aşağıda sunulmuştur.

Elde edilen bulgulara göre Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagojiye yönelik yönelimlerinin ortalaması 3.34 olarak belirlenmiştir. Bu değer “Orta” ile “Üst” düzey arasında bir konuma işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlar öğretmenlerin eleştirel pedagojinin temel ilkelerine belirli bir düzeyde yakınlık gösterdiğini, ancak “Her Zaman” düzeyine ulaşmadıklarını ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin eleştirel pedagojik farkındalıkları ile bu bağlamdaki tutum, düşünce ve yaklaşımlarının gelişime açık olduğu görülmektedir. Burada eleştirel pedagoji, mutlak ve değişmez bir ideal olarak değil özellikle çağdaş eğitim paradigmalarında ön plana çıkan sorgulayıcı, katılımcı ve dönüştürücü

öğrenme anlayışlarıyla örtüşen bir çerçeve olarak ele alınmaktadır. Din eğitimi gibi değer temelli alanlarda öğrencilerin pasif bilgi alıcıları yerine bilinçli, düşünen ve anlam inşa eden bireyler olmaları hedefleniyorsa bu tür pedagojik yaklaşımların dikkatle değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Öğretmenlerin bu ilkelere tam anlamıyla yönelmemiş olmalarının altında çeşitli etkenlerin yatabilir. Bunlar arasında öğretmen yetiştirme programlarında eleştirel pedagojik yaklaşımların yeterince yer bulmaması, mevcut müfredatın daha çok bilgi aktarımına odaklı olması, okul iklimi, yönetici tutumları ve öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri gibi yapısal ve kültürel etmenler sayılabilir. Dolayısıyla bu sonuç bireysel eğilimlerle birlikte sistemsal ve bağlamsal koşullara da işaret etmektedir. Bu bulgu öğretmenlerin eleştirel pedagojiye yönelik yönelimlerinin artırılması için hem hizmet öncesi hem de hizmet içi eğitimlerde bu yaklaşımın pedagojik temelleriyle birlikte tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

Alan yazın incelendiğinde öğretmen ve öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ilkelerine yönelik katılım düzeylerinin genellikle orta düzeyde seyrettiği görülmektedir. Düşük düzeyde katılım tespit edilen sınırlı sayıdaki çalışmalardan biri Yılmaz'ın araştırmasıdır.³⁴ Bu çalışmada ilköğretim öğretmenlerinin eleştirel pedagoji ilkelerine katılım düzeyleri düşük bulunmuş ve bu durum öğretmenlerin eleştirel pedagojiyi tanıma ve uygulama konusundaki yetersizlikleriyle ilişkilendirilmiştir.

Orta düzeyde katılım bildiren çalışmalar ise alan yazında büyük bir ağırlığa sahiptir. Örneğin, Yılmaz ve Altınkurt'un öğretmen adaylarıyla yürüttüğü çalışmada, cinsiyet, program ve sınıf düzeyine göre farklılıklar gözlemlenmiş; genel eğilim ise orta düzeyde katılım olarak belirlenmiştir.³⁵ Benzer şekilde Balcı ve Kocabaş'ın sınıf öğretmenleriyle yaptığı çalışmada, katılım düzeyleri orta olarak tespit edilmiştir.³⁶ Aslan ve Kozikoğlu'nun pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarıyla yaptığı çalışmada da benzer şekilde orta düzeyde bir yönelim ortaya konmuştur.³⁷ Burak,³⁸ Şahin vd.,³⁹ Taşgın ve Küçüköğlu,⁴⁰ Kaya ve Acar⁴¹ ile Büyükgöze ve Fındık'ın⁴² çalışmaları da öğretmen ve öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ilkelerine genellikle "orta düzeyde katılım" gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, öğretmenlerin eleştirel pedagojiye ilişkin tutum, düşünce ve algılarının gelişmekte olduğunu, ancak henüz ideal düzeye ulaşmadığını düşündürmektedir. Sarıgöz'ün çalışmasında katılımcıların eleştirel pedagojiye yönelik katılım düzeyinin "orta düzeyin biraz üzerinde" olduğu belirtilmiştir. Ancak bu seviyenin "Kesinlikle Katılıyorum" gibi yüksek bir içselleştirme düzeyine ulaşmadığı vurgulanmıştır.⁴³

Benzer şekilde bu çalışmanın bulgularında da DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagojiye yönelik yönelimlerinin çoğunlukla orta düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durum alandaki diğer araştırmalarla örtüşmekte ve eleştirel pedagojinin özellikle öğretmen yetiştirme sürecinde henüz yeterince yer bulamadığını göstermektedir. Bununla birlikte bazı demografik değişkenlerde (örneğin, mesleki kıdem ve mezun olunan bölüm) anlamlı farklılıkların olması, eleştirel pedagojiye yönelimin bireysel ve kurumsal faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Bu bağlamda bulgular hem literatürle tutarlıdır hem de eleştirel pedagojiye ilişkin mevcut eğilimlerin gelişmeye açık olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. Yaş Değişkenine İlişkin İnceleme

Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri yaş değişkenine göre incelendiğinde anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Buna göre yaş değişkeninin katılımcı öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinde etkili olmadığı ve bu konuda benzer fikir ve düşüncede oldukları sonucuna ulaşılabılır.

Çalışmada eleştirel pedagoji yönelimlerinin yaş değişkenine göre farklılaşmamasında, örneklem grubundaki öğretmenlerin birbirine yakın yaş aralıklarında olmaları etkili olmuştur. Bu durum yaş değişkeninin bireysel öğrenme ve pedagojik yeniliklere açıklık üzerindeki etkisiyle ilişkilendirilebilir. Çetin yaptığı çalışmada ilahiyat fakültelerinde verilen eğitimin, geleneksel ve modern yaklaşımların birleşimiyle oluşan "bankacı eğitim anlayışına" dayandığını savunmaktadır. Bu anlayış nedeniyle eğitimin bilgi ve ezber odaklı, yaşamdan ve toplumun beklentilerinden kopuk olduğu belirtilmiştir. Çetin'e göre bu durum üst

³⁴ Yılmaz, "Elementary School Teachers' Views About the Critical Pedagogy", 139-149.

³⁵ Yılmaz - Altınkurt, "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji İle İlgili Görüşleri", 195-213.

³⁶ Balcı - Kocabaş, "Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji İlkelerine Katılım Düzeyleri", 53-68.

³⁷ Aslan - Kozikoğlu, "Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagojiye İlişkin Görüşleri", 1-14.

³⁸ Ahmet Burak, *Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Eleştirel Pedagojiye İlişkin Görüşleri* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 157-163.

³⁹ Çavuş Şahin vd., "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji İlkelerine Yönelik Yaklaşımlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/2 (Aralık 2016), 1187-1205.

⁴⁰ Taşgın - Küçüköğlu, "Öğretmen Adayı Perspektifinden Eleştirel Pedagoji (Atatürk Üniversitesi Örneği)", 1189-1204.

⁴¹ Çağlar Kaya - Sinem Acar, "Prospective Teachers' Educational Beliefs and Their Views about the Principles of Critical Pedagogy", *Journal of Education and Learning* 6/4 (Temmuz 2017), 181-190.

⁴² Hilal Büyükgöze - Leyla Yılmaz Fındık, "Eleştirel Pedagojinin Eğitim Sistemindeki Görünümü: Öğretmenler Üzerine Bir Çalışma", *İlköğretim Online* 17/3 (Temmuz 2019), 1336-1352.

⁴³ Okan Sarıgöz, "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji ve İlkeleri Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Journal of International Social Research* 8 (Ağustos 2015), 710.

düzey iletişim becerileri ve sosyal sorumluluk bilinci gelişmemiş ilahiyatçıların yetişmesine yol açmaktadır.⁴⁴

Alan yazın incelendiğinde araştırma sonucuna benzer bulguların yer aldığı çalışmalara rastlanmıştır. Burak tarafından yapılan çalışmada okul yöneticisi ve öğretmenlerin eleştirel pedagoji ilkelerine katılımlarının yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür.⁴⁵ Sarıgöz tarafından yapılan çalışmada da yaş değişkenine bağlı olarak öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ilkelerine katılım düzeylerinde benzer fikir ve düşüncede oldukları sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁶

Alan yazında araştırma bulgularıyla farklılık gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Yılmaz ve Altınkurt tarafından yapılan “Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji ile İlgili Görüşleri” isimli çalışmada, mesleğin ilk yıllarında olan (1-5) öğretmenlerin eleştirel pedagoji ilkelerini deneyimli öğretmenlere göre daha fazla benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁷ Ortaya çıkan bu sonuç yaş değişkeninin eleştirel pedagoji eğilimleri üzerinde etkili olmadığı sonucuya tezatlık oluşturmaktadır. Nitekim üniversiteden yeni mezun olmuş öğretmenlerin eleştirel pedagoji eğilimlerinin yüksek olması beklenen bir durumdur. Büyükgöze ve Fındık tarafından yapılan çalışmada öğretmenlik deneyimi değişkenine göre eleştirel pedagoji ilkelerine katılımlarında farklılaşmaların olduğuna yönelik sonuç bu hipotezi destekler niteliktedir.⁴⁸ Buna göre 1-10 yıl arasında değişen kıdeme sahip öğretmenlerin eleştirel pedagojiye yönelik tutumlarının, 11-20 yıl arasında ve 21 yıl ve üzerinde öğretmenlik deneyimine sahip olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu durum genç öğretmenlerin kıdemli meslektaşlarına göre daha idealist bir yapıda olmasına bağlanmıştır. Bu sonuç eleştirel pedagoji yönelimlerinin yaşla birlikte otomatik olarak değişmediğini göstermektedir. Öğretmenlerin eleştirel pedagojik tutumlarının yaşa bağlı biyolojik olgunluktan ziyade ortak mesleki deneyim, eğitimsel altyapı ve pedagojik yaklaşımlar doğrultusunda şekillendiği söylenebilir. Bu da eleştirel pedagojinin yaşı ötesinde daha çok eğitim politikaları, öğretmen yetiştirme süreçleri ve mesleki farkındalıkla ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

3.3. Cinsiyet Değişkenine İlişkin İnceleme

Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde kadın öğretmenler lehine anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Buna göre cinsiyet değişkeninin katılımcı öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu sonucun ortaya çıkmasında pedagojik tutumlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve iletişim becerilerine ilişkin bazı farklılıkların etkili olabileceği düşünülmektedir.

Literatürde kadın öğretmenlerin mesleki yeterliklerini daha olumlu değerlendirdikleri, öğrenciyle kurdukları ilişkiyi daha nitelikli gördükleri ve mesleklerini daha fazla benimsedikleri yönünde bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin Koç'un İHL Meslek Dersleri öğretmenleriyle gerçekleştirdiği çalışmada kadın öğretmenlerin mesleki sevgi ve bağlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu ve öğrenciyle kurulan ilişkilerde kendilerini daha yeterli gördükleri belirtilmiştir.⁴⁹ Benzer şekilde Zengin'in çalışmasında kadın DKAB öğretmenlerinin öğrenme-öğretme süreci, mesleki gelişim ve ölçme-değerlendirme alanlarında kendilerini daha yeterli buldukları ortaya konmuştur.⁵⁰ Korkmaz'ın araştırmasında ise kadın bireylerin analitik düşünme eğilimlerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır.⁵¹ Bu tür bulgular doğrudan eleştirel pedagojiyi ölçmemekle birlikte eleştirel pedagojiyle ilişkili olabilecek bazı bireysel ve mesleki tutumlar açısından kadın öğretmenlerin daha avantajlı bir konumda olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bulgu, doğrudan olmasa da mevcut literatürle örtüşen eğilimler göstermektedir.

Alan yazın incelendiğinde araştırma sonucuna benzer az sayıda bulguya rastlanmıştır. Büyükgöze ve Fındık tarafından yapılan çalışmada cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin eleştirel pedagoji ilkelerine katılımlarında kadınlar lehine anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür.⁵² Kadınların erkeklere göre daha özgürlükçü bir eğilime sahip olmaları durumun gerekçesi olarak yorumlanmıştır. Balcı tarafından yapılan

⁴⁴ Mustafa Çetin, *Eleştirel Pedagoji Bağlamında Türkiye’de Din Eğitiminin Felsefi Analizi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 228-236.

⁴⁵ Burak, *Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Eleştirel Pedagojiye İlişkin Görüşleri*, 157-163.

⁴⁶ Sarıgöz, “Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji ve İlkeleri Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, 710.

⁴⁷ Yılmaz- Altınkurt, “Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji ile İlgili Görüşleri”, 195-213.

⁴⁸ Büyükgöze- Fındık, “Eleştirel Pedagojinin Eğitim Sistemindeki Görünümü”, 1336-1352.

⁴⁹ Ahmet Koç, “İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlikleri Üzerine Bir Araştırma”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (Aralık 2009), 131-174.

⁵⁰ Mahmut Zengin, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Yeterlik Algıları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/27 (Haziran 2013), 1-28.

⁵¹ Özgen Korkmaz, “Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilim ve Düzeyleri”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (Ocak 2009), 1-13.

⁵² Büyükgöze- Fındık, “Eleştirel Pedagojinin Eğitim Sistemindeki Görünümü”, 1336-1352.

çalışmada kadınların, erkeklere göre okulun işlevine ve eğitimin özgürleştirici boyutuna daha eleştirel baktıkları saptanmıştır.⁵³ Yapılan çalışmanın ulaşılan sonuçla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Alan yazında araştırma bulgularıyla farklılık gösteren, özellikle de erkekler lehine anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılan, öğretmen ya da öğretmen adaylarıyla yapılmış çok sayıda çalışmanın olduğu görülmüştür. Yılmaz ve Altinkurt'un yaptığı çalışmada kadın öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ilkelerine katılım düzeyleri erkeklere oranla daha düşük olarak belirlenmiştir.⁵⁴ Türkiye'de eğitime erişim noktasında kadınların aleyhine bir durumun söz konusu olması nedeniyle ortaya çıkan sonuç "beklenmedik" olarak yorumlanmıştır. Aynı şekilde Balcı tarafından yapılan çalışmada erkeklerin eleştirel pedagoji ilkelerine katılım düzeyleri kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur.⁵⁵ Balcı ve Kocabaş tarafından sınıf öğretmenlerinin eleştirel pedagoji ilkelerine katılım düzeylerinin incelendiği bir çalışmada erkek öğretmenler lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır.⁵⁶ Taşgın ve Küçüköğlü tarafından yapılan çalışmada cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin eleştirel pedagoji ilkelerine katılımlarında erkekler lehine anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁵⁷ Kadın öğretmen adaylarının toplumda eşitsizliğe daha fazla maruz kalmalarından ötürü ortaya çıkan bulgu "beklenmeyen bir sonuç" olarak yorumlanmıştır. Korkmaz tarafından yapılan çalışmada erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarından daha meraklı ve güven duygusuna sahip olmaları, onların sosyal hayatta daha dışa dönük ve daha etkin olmaları şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁸ Aslan ve Kozikoğlu tarafından yapılan çalışmada sınıf öğretmeni adayı olan erkeklerin eleştirel pedagoji ilkelerine katılımları kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur.⁵⁹ Aliakbari ve Allahmoradi tarafından İranlı öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinin incelendiği çalışmada cinsiyet değişkenine göre erkek öğretmenler lehine anlamlı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Bu durum İran toplumunda erkeklerin kadınlardan daha özgür olmaları şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁰

Alan yazında yapılan çalışmalarda erkek ve kadınlar arasında eleştirel pedagoji yönelimlerinde anlamlı bir farkın görülmediği çalışmalar da mevcuttur. Yılmaz⁶¹ ve Burak⁶² tarafından yapılan her iki çalışmada öğretmenlerin eleştirel pedagoji ile ilgili görüşlerinin cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Şahin vd. tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ilkelerine katılımlarında cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı görülmüştür.⁶³ Sarıgöz tarafından Hakkari Üniversitesi Eğitim Fakültesinde okuyan öğrencilerin eleştirel pedagoji hakkındaki bilgi, tutum, algı ve düşüncelerini araştırmak için yapılan çalışmada cinsiyete göre öğretmenlerin "Eleştirel Pedagoji İlkeleri Anketi"ne verdikleri yanıtlarda erkek ve kız öğrenciler arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁴ Yapılan çalışmaların ulaşılan sonuçla örtüşmediği söylenebilir. Bu bulgu eleştirel pedagoji yönelimlerinde cinsiyetin etkili bir değişken olabileceğini göstermektedir. Kadın öğretmenlerin pedagojik tutumları, iletişim becerileri ve mesleki bağlılıkları gibi faktörlerin, eleştirel pedagojiye daha açık bir yaklaşım geliştirmelerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Ancak alan yazında hem kadınlar hem de erkekler lehine ya da anlamlı fark bulunmayan çalışmalara da rastlanması, bu ilişkinin tek yönlü ve sabit olmadığını, bağlamsal faktörlerin belirleyici olabileceğini ortaya koymaktadır.

3.4. Eğitim Durumu Değişkenine İlişkin İnceleme

Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri eğitim durumu değişkenine göre incelendiğinde anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Buna göre eğitim durumunun katılımcı öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Çalışmada eleştirel pedagoji yönelimlerinin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemesinde, özellikle lisans mezunu öğretmenlerin diğer eğitim seviyelerindeki katılımcılarla karşılaştırıldığında benzer sayılarda temsil edilmesinin etkili olduğu değerlendirilebilir. Nitekim lisansüstü eğitimde alınan derslerin eğitim sistemini ve eğitim politikalarını daha eleştirel ele alma, bunları bilimsel

⁵³ Ali Tansu Balcı, *Eleştirel Pedagoji Algısının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 201-206.

⁵⁴ Yılmaz- Altinkurt, "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji ile İlgili Görüşleri", 195-213.

⁵⁵ Balcı, *Eleştirel Pedagoji Algısının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*, 201-206.

⁵⁶ Balcı- Kocabaş, "Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji İlkelerine Katılım Düzeyleri", 53-68.

⁵⁷ Taşgın- Küçüköğlü, "Öğretmen Adayı Perspektifinden Eleştirel Pedagoji (Atatürk Üniversitesi Örneği)", 1189-1204.

⁵⁸ Korkmaz, "Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilim ve Düzeyleri", 1-13.

⁵⁹ Aslan- Kozikoğlu, "Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagojiye İlişkin Görüşleri", 1-14.

⁶⁰ Mohammad Aliakbari- Nazal Allahmoradi, "On Iranian School Teachers' Perceptions of the Principles of Critical Pedagogy", *International Journal of Critical Pedagogy* 4/1 (Ocak 2012), 154-171.

⁶¹ Yılmaz, "Elementary School Teachers' Views About the Critical Pedagogy", 139-149.

⁶² Burak, Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Eleştirel Pedagojiye İlişkin Görüşleri, 157-163.

⁶³ Şahin vd., "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji İlkelerine Yönelik Yaklaşımlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", 1187-1205.

⁶⁴ Sarıgöz, "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji ve İlkeleri Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", 710.

veriler ışığında yorumlama ve değerlendirme imkânı sağlamasından ötürü durumun öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinde etkili olmasının beklenen bir durum olduğu söylenebilir.

Alan yazın incelendiğinde araştırma bulgularıyla farklılık gösteren çalışmaların olduğu görülmektedir. Cingöz'ün yaptığı araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %25'i, aldıkları lisansüstü eğitimin eleştirel düşünme eğitimi ile ilgili uygulamalara olumlu yansıdığı yönünde görüş belirtmiştir.⁶⁵ Büyükgöze ve Fındık tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin eğitim durumları değişkenine göre eleştirel pedagoji algısının incelendiği çalışmada, lisansüstü eğitim mezunu olan öğretmenlerin lisans mezunu meslektaşlarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁶ Burak tarafından yapılan çalışmada okul yöneticisi ve öğretmenlerin eleştirel pedagoji ilkelerine katılımlarının eğitim durumlarına göre anlamlı biçimde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁷ Farklılaşmanın lisansüstü eğitim mezunu olan öğretmenlerin lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaz tarafından 198 öğretmen ile yapılan çalışmada lisansüstü eğitim mezunu öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinin lisans mezunu öğretmenlere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁸ Sonuçta lisansüstü eğitimde felsefi yönü ağır basan ders içeriklerinin yoğunluğunun fazla olması, öğretmenlerin eğitim sistemine bakışlarında etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Buradan yola çıkarak lisans döneminde alınan derslerin ve derslerin verilmiş biçiminin öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimine yeterince katkıda bulunmadığı görülebilir.

3.5. İçinde Büyüdükleri Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu Değişkenine İlişkin İnceleme

Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri, içinde büyüdükleri ailenin sosyo-ekonomik durumları değişkenine göre incelendiğinde anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Ailenin sosyo-ekonomik durumunun katılımcı öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Çalışmada eleştirel pedagoji yönelimlerinin ailenin sosyo-ekonomik durumu değişkenine göre farklılaşmamasında örneklem grubunun %80 oranında orta gelirli aileden gelmesi etkili olmuştur. Aksi taktirde düşük veya yüksek gelirli ailede büyüyen bireylerin içinde büyüdükleri bağlamı sorgulamaları eleştirel pedagoji açısından beklenen bir durumdur. Çünkü eleştirel pedagojide sınıfsal yapı ve eğitim arasındaki ilişki önemli bir yer tutmaktadır.⁶⁹

Alan yazın incelendiğinde araştırma bulgularıyla farklılık gösteren bir çalışmaya rastlanmıştır. Balcı tarafından öğretmen adaylarının aile aylık gelir düzeyleri ile eleştirel pedagojiye katılımlarının araştırıldığı çalışmada alt sosyo-ekonomik sınıfta yer alan bireylerin üst sosyo-ekonomik düzeyde yer alan bireylere göre eleştirel pedagoji ilkelerine katılımlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.⁷⁰ Bu bulgu öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinin, içinde yetiştikleri ailenin sosyo-ekonomik düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir. Bu durum örneklemin büyük çoğunluğunun benzer sosyo-ekonomik geçmişe sahip olmasından kaynaklanmış olabilir. Ancak eleştirel pedagoji bağlamında özellikle alt sosyo-ekonomik gruplardan gelen bireylerin sistem eleştirisine daha açık olmaları beklenirken bu çalışmada böyle bir farkın görülmemesi dikkat çekicidir. İlgili hususun bağlamsal koşullarla açıklanabileceğini de belirtmek gerekmektedir.

3.6. Anne ve Baba Eğitim Durumu Değişkenine İlişkin İnceleme

Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri anne ve baba eğitim durumu değişkenine göre incelendiğinde anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Anne ve babanın eğitim durumunun katılımcı öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Eleştirel pedagojinin ezilenlerin eğitime verdiği önem göz önüne alındığında anne ve baba eğitim durumu düşük olan öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinin daha yüksek düzeyde olması beklenirdi. Çünkü Yavuz'un kaleme aldığı bir çalışmada anne-baba eğitim düzeyinin düşük olduğu ülkelerde öğretmen eğitimi, yeterliği ve motivasyonu şeklindeki hususların öğrenci başarısı üzerinde oldukça önemli olduğu görülmüştür.⁷¹ Sonuçta anne-baba eğitim düzeyinin düşük çıkması, öğretmenlerin de eğitim sistemi açısından kendilerini öğrencilerine karşı sorumlu hissetmeleri açısından önemlidir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların annelerinin %85,3'ü, babalarının ise %55,3'ü ilköğretim mezunudur. Yapılan çalışmada anne ve baba eğitim durumu değişkenine göre eleştirel pedagoji yönelimlerinin farklılaşmamasında, öğretmenlerin anne ve babalarının eğitim durumlarına bağlı olmadan sosyal yaşamlarında kendilerini yetiştirmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca ilgili durum geleneksel bir aile yapısının devam ettiğinin de göstergesi olabilir.

⁶⁵ Osman Cingöz, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Eğitimi İlişkin Görüşleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 239-252.

⁶⁶ Büyükgöze- Fındık, "Eleştirel Pedagojinin Eğitim Sistemindeki Görünümü", 1336-1352.

⁶⁷ Burak, Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Eleştirel Pedagojiye İlişkin Görüşleri, 157-163.

⁶⁸ Yılmaz, "Elementary School Teachers' Views About the Critical Pedagogy", 139-149.

⁶⁹ Balcı, Eleştirel Pedagoji Algısının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi, 203.

⁷⁰ Balcı, Eleştirel Pedagoji Algısının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi, 203.

⁷¹ Mustafa Yavuz, *Başımıza İcat Çıkarın Çocuklar ve Gençler* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020), 37-57.

Alan yazın incelendiğinde öğretmenlerin veya öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji yönelimleri ile ebeveynlerinin eğitim durumları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Balcı'nın öğretmen adaylarıyla yürüttüğü araştırmada, anne eğitim durumu ile eleştirel pedagojiye yönelik katılım düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Söz konusu çalışmada, annesi okur-yazar olmayan öğretmen adaylarının, eleştirel pedagoji ilkelerine en yüksek düzeyde katılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.⁷² Bu çalışmada ortaya çıkan sonuç, Balcı'nın çalışması kapsamında elde edilen sonuçtan farklılaşmaktadır. Ancak eleştirel düşünme ve anne-baba eğitim durumu değişkenini ele alan çalışmalara ise rastlanmıştır.

Karademir tarafından hazırlanan bir doktora tezinde öğretmen adaylarının sorgulama becerileri, eleştirel düşünceleri ve öz yeterlikleri anne-baba eğitim durumuna göre incelenmiştir.⁷³ Anne-baba eğitim durumu ile sorgulama becerileri ve öz yeterlikleri arasında anlamlı bir fark görülmezken eleştirel düşünceleri arasında anne-babası okur yazar olmayanlar lehine anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. Kürüm tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde de öğretmen adaylarının eleştirel düşünme, yorumlama ve çıkarsama becerilerinin anne-baba eğitim durumu üniversite mezunu olanlar lehine anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür.⁷⁴ Ay tarafından yapılan çalışmada da anne ve babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe öğrencilerdeki eleştirel düşünme gücünün de arttığı görülmüştür.⁷⁵ Çolak vd. tarafından hazırlanan çalışmada da anne-baba eğitim durumu değişkenlerinin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerine etkisi çok düşük düzeyde bulunmuştur.⁷⁶ Bu bulgu öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinin anne ve baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır. Beklenenin aksine ebeveynlerin eğitim seviyesinin öğretmenlerin eleştirel pedagojik tutumları üzerinde belirleyici olmadığı görülmüştür. Bu durum öğretmenlerin kendi bireysel gelişim süreçlerinin, aile geçmişinden bağımsız olarak şekillenebildiğini ve toplumsal-kültürel faktörlerin bu noktada daha etkili olabileceğini düşündürmektedir.

3.7. Mezun Olunan Bölüm Değişkenine İlişkin İnceleme

Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagoji yönelimleri mezun olunan bölüm değişkenine göre incelendiğinde anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür. Mezun olunan bölümün katılımcı öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Çalışmada eleştirel pedagoji yönelimlerinin mezun olunan bölüm değişkenine göre farklılaşmamasında, katılımcıların büyük çoğunluğunun %73,4 oranında ilahiyat fakültesi mezunu olmaları etkili olmuş olabilir. Buna bağlı olarak ilahiyat fakültesi mezunu öğretmenler ile eğitim fakültesi mezunu öğretmenlerin eleştirel pedagoji konusunda benzer yönelimlere sahip oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Alan yazın incelendiğinde araştırma sonucundan farklı olarak Sarıgöz tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının bölüm değişkenine göre "Eleştirel Pedagoji İlkeleri Anketi"ne verdikleri yanıtlarda sınıf öğretmenliği ile DKAB öğretmenleri arasında sınıf öğretmenliği lehine, Türkçe öğretmenliği ile DKAB öğretmenleri arasında Türkçe öğretmenleri lehine anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.⁷⁷ Aslan ve Kozikoğlu tarafından yapılan çalışmada bölümlere göre öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ilkelerine katılımları da incelenmiştir. İngilizce bölümünde okuyan öğretmen adaylarının coğrafya, matematik, Türk dili ve edebiyatı, gıda mühendisliği ve ilahiyat bölümünde okuyan öğretmen adaylarına göre daha olumlu görüşe sahip oldukları görülmüştür.⁷⁸ İlahiyat bölümünden mezun olanların geleneksel ve muhafazakâr yaklaşımları, aldıkları eğitimle alakalı olarak beklenen bir durum şeklinde yorumlanmıştır.

Araştırma sonucuna benzer olarak Terzi vd. tarafından yapılan çalışmada ise bölümlere göre bir farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁷⁹ Aynı şekilde Şahin vd. tarafından yapılan çalışmada da öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji yaklaşımlarının sınıf ve anabilim dalı değişkenine göre farklılaşmadığı görülmüştür.⁸⁰ Bu bulgu öğretmenlerin eleştirel pedagoji yönelimlerinin mezun oldukları

⁷² Balcı, Eleştirel Pedagoji Algısının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi, 203.

⁷³ Çiğdem Aldan Karademir, *Öğretmen Adaylarının Sorgulama ve Eleştirel Düşünme Becerilerinin Öğretmen Öz Yeterlik Düzeyine Etkisi* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 144-149.

⁷⁴ Dilruba Kürüm, *Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Gücü* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 125-129.

⁷⁵ Şule Ay, "Eleştirel Düşünme Gücü, Anne Babanın Öğrenim Durumu ve Ailenin Aylık Geliri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (Mart 2016), 176-186.

⁷⁶ İbrahim Çolak vd., "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Anne ve Baba Eğitim Durumu Değişkenlerinin Etkisinin İncelenmesi: Bir Meta Analiz Çalışması.", *e-International Journal of Educational Research* 10/1 (Nisan 2019), 67-86.

⁷⁷ Sarıgöz, "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji ve İlkeleri Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", 710.

⁷⁸ Aslan - Kozikoğlu, "Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagojiye İlişki Görüşleri", 1-14.

⁷⁹ Terzi vd., "Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançları ile Eleştirel Pedagoji İlkeleri Arasındaki İlişki", 351-353.

⁸⁰ Şahin vd., "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji İlkelerine Yönelik Yaklaşımlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", 1187-1205.

bölüme göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ilahiyat fakültesi mezunu olması, bölümler arası farklılıkların belirginleşmesini engellemiş olabilir. Bu durum farklı fakültelerden mezun olan öğretmenlerin benzer pedagojik yönelimler geliştirdiğini ve bölüm temelli bir ayrışmanın gözlemlenmediğini düşündürmektedir.

Araştırma bulgularına göre Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin eleştirel pedagojiye yönelik yönelimleri orta ile üst düzey arasında yer almakta, bu da öğretmenlerin eleştirel pedagojik ilkelere belirli bir düzeyde yakınlık gösterdiğini ancak en üst düzeye ulaşmadıklarını ortaya koymaktadır. Yönelimlerin yaş, sosyo-ekonomik düzey, ebeveyn eğitim durumu ve mezun olunan bölüm gibi değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Buna karşın cinsiyet değişkeninde kadın öğretmenlerin daha yüksek düzeyde eleştirel pedagojik yönelim sergiledikleri görülmüştür. Bu sonuçlar eleştirel pedagojik farkındalığın bireysel gelişim, mesleki deneyim ve bağlamsal faktörlerle şekillendiğini göstermektedir.

Çalışmanın bulgularına ve ulaşılan sonuçlara dayanarak din eğitimi politikalarının eleştirel pedagojiyi merkeze alan farklı pedagojik yaklaşımlarla arasında denge kurarak öğrenci merkezli, düşünmeye sevk eden ve demokratik öğrenme ortamlarını teşvik eden bir yapıda yeniden ele alınması gerektiği önerilmektedir. Bu öneri öğrencilerin kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu üstlenmeleri, irade ve düşünme becerilerinin gelişmesi, ezbere dayalı öğrenme yerine anlamlı öğrenmenin teşvik edilmesi gibi çağdaş eğitim anlayışlarının genel ilkeleriyle de uyumludur. Eleştirel pedagoji ise bu amaçlara ulaşmada sunduğu kuramsal çerçeveye dikkat çekmekte; özellikle toplumsal farkındalık, öğrenciyle diyalog kurma ve eğitim sürecini dönüştürme hedefleriyle din eğitimi gibi değer aktarımına dayalı alanlarda farklı bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda eğitim programlarının geliştirilme sürecinde özellikle kadın din eğitimi öğretmenlerinin gözlemlenen güçlü yönlerinden (iletişim becerileri, empatik yaklaşım, öğrenci merkezli tutumlar gibi) hareketle kapsayıcı düzenlemelerin yapılması faydalı olabilir. Bunun yanında öğretmenlerin mesleki gelişim süreçlerinde eleştirel pedagojiyi tanımlarına ve bu yaklaşımı diğer pedagojik kuramlarla karşılaştırarak değerlendirmelerine olanak sağlayacak içeriklere yer verilmesi, eğitim ortamlarının niteliğini artırma potansiyeline sahiptir. Çalışmanın sınırlılıkları dikkate alındığında eleştirel pedagojik yönelimin sadece din eğitimi öğretmenleriyle sınırlı kalmaksızın diğer branş öğretmenleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi de ilerleyen araştırmalar açısından anlamlı olacaktır. Bu tür karşılaştırmalar, hem din eğitimi öğretmenlerinin pedagojik konumunu daha sağlıklı analiz etme hem de disiplinler arası yaklaşımlar geliştirme imkânı sunacaktır.

Kaynakça

- Aksakallı, Ayhan. "Eleştirel Pedagojiye Yönelik Öğretmenlerin Eğitim İnançları". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 7/2 (Nisan 2019), 583-605. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.6m
- Aliakbari, Mohammad - Allahmoradi, Nazal. "On Iranian School Teachers' Perceptions of the Principles of Critical Pedagogy". *International Journal of Critical Pedagogy* 4/1 (Ocak 2012), 154-171.
- Aslan, Mecit - Kozikoğlu, İshak. "Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagojiye İlişkin Görüşleri". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/1 (Temmuz 2015), 1-14. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2015.15.1-5000128591>
- Ay, Şule. "Eleştirel Düşünme Gücü, Anne Babanın Öğrenim Durumu ve Ailenin Aylık Geliri". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (Mart 2016), 176-186.
- Balcı, Ali Tansu. *Eleştirel Pedagoji Algısının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Balcı, Ali Tansu - Kocabaş, Ayfer. "Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji İlkelerine Katılım Düzeyleri". *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 16/1 (Haziran 2020), 53-68. <https://doi.org/10.17244/eku.638268>
- Biesta, Gert J. J. *Good Education in an Age of Measurement: Ethics, Politics, Democracy*. London New York: Paradigm Publishers, 1st edition, 2011.
- Burak, Ahmet. *Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Eleştirel Pedagojiye İlişkin Görüşleri*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Büyükgöze, Hilal - Fındık, Leyla Yılmaz. "Eleştirel Pedagojinin Eğitim Sistemindeki Görünümü: Öğretmenler Üzerine Bir Çalışma". *İlköğretim Online* 17/3 (Temmuz 2019), 1336-1352. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.466355>
- Can, Abdullah. *SPSS ile Bilimsel Araştırma Süresince Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- Cingöz, Osman. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Eğitimine İlişkin Görüşleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Coşkun, Seyit - Taneri, Pervin Oya. "Öğretmen Adaylarının Eğitim Yaklaşımlarının Eğitim Felsefeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi". *Dört Öge* 19 (Haziran 2021), 29-49.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni Nitel, Nicel Ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap, 2016.
- Creswell, John W. - Creswell, J. David. *Araştırma Tasarımı - Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* çev. Engin Karadağ. Ankara: Nobel Yayın, 2021.
- Çelik, Abbas. "1960 Sonrasında Türkiye'de Din Eğitimi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Haziran 2008), 71-84.
- Çetin, Mustafa. *Eleştirel Pedagoji Bağlamında Türkiye'de Din Eğitiminin Felsefi Analizi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Çetin, Mustafa. *Özgür ve Kutsal*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2024.
- Çetin, Mustafa - Nazıroğlu, Bayramali. "Bankacı Eğitim Kavramı Bağlamında Türkiye'de Din Eğitiminin Eleştirel Analizi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51 (Aralık 2021), 201-226. <https://doi.org/10.17120/omuifd.991175>
- Çolak, İbrahim vd. "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Anne ve Baba Eğitim Durumu Değişkenlerinin Etkisinin İncelenmesi: Bir Meta Analiz Çalışması." *e-International Journal of Educational Research* 10/1 (Nisan 2019), 67-86. <https://doi.org/10.19160/ijer.541861>
- Diler, Ramazan. "Mahremiyet Eğitimi ve Önemi". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Haziran 2014), 69-98.
- Freire, Paulo. *Ezilenlerin Pedagojisi*. çev. Erol Özbek - Dilek Hattatoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.
- Gadamer, Hans-Georg. *Vernunft im Zeitalter der Wissenschaft*. Frankfurt am Main: Shurkamp, 3rd Ed., 1991.
- Giroux, Henry A. *Eleştirel Pedagojinin Vaadi*. çev. Umre Deniz Tuna. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.
- Giroux, Henry A. "Schooling and the Culture of Positivism: Notes on the Death of History". *Educational Theory* 29/4 (Ekim 1979), 263-284. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.1979.tb00859.x>
- Karademir, Çiğdem Aldan. *Öğretmen Adaylarının Sorgulama ve Eleştirel Düşünme Becerilerinin Öğretmen Öz Yeterlik Düzeyine Etkisi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Kaya, Çağlar - Acar, Sinem. "Prospective Teachers' Educational Beliefs and Their Views About The Principles of Critical Pedagogy". *Journal of Education and Learning* 6/4 (Temmuz 2017), 181-190. <https://doi.org/10.5539/jel.v6n4p181>
- Kayan, Mehmet Fatih - Kozikoğlu, İshak. "Eleştirel Pedagoji ve Eğitim Programlarına Yansımaları". *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11 (Haziran 2023), 1-11. <https://doi.org/10.55089/yyuvasad.1261503>

- Kızılkapan, Oktay - Ağca, Ersan. "Karma Araştırma Yönteminde Evren ve Örneklem/çalışma Grubu". *Pragmatizmden Uygulamaya Karma Araştırma Yöntemi*. ed. Oktay Bektaş. 77-99. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Kincheloe, Joe L. *Critical Pedagogy Primer*. New York: Peter Lang Inc., International Academic Publishers, 4th edition., 2008.
- Kincheloe, Joe L. *Eleştirel Pedagoji*. çev. Kemal İnal. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2018.
- Koç, Ahmet. "İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlikleri Üzerine Bir Araştırma". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (Aralık 2009), 131-174.
- Korkmaz, Özgen. "Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilim ve Düzeyleri". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (Ocak 2009), 1-13.
- Kurt, Tuba vd. "Öğretmenlerin Eleştirel Pedagoji Yönelimleri Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/3 (Ekim 2023), 665-678. <https://doi.org/10.38151/akef.2023.77>
- Kürüm, Dilruba. *Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Gücü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Mckenzie, Leon. "Yetişkin Din Eğitiminin Konusu ve Gâyeleri". çev. İlhan Yıldız. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Haziran 1998), 285-300.
- Pishghadam, R. - Meidani, Elham Naji. "A Critical Look into Critical Pedagogy." *The Journal for Critical Education Policy Studies* 10/2 (Eylül 2012), 464-484.
- Sarıgöz, Okan. "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji ve İlkeleri Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Journal of International Social Research* 8 (Ağustos 2015), 710-710. <https://doi.org/10.17719/jisr.20153913791>
- Selçuk, Mualla. *Kavramsal Netlik Bir Dinden Öğrenme Modeli*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2022.
- Şahin, Çavuş vd. "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji İlkelerine Yönelik Yaklaşımlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/2 (Aralık 2016), 1187-1205. <https://doi.org/10.17556/jef.46732>
- Taşgın, Adnan - Küçüköğlu, Adnan. "Öğretmen Adayı Perspektifinden Eleştirel Pedagoji (Atatürk Üniversitesi Örneği)". *International Journal Of Turkish Literature Culture Education* 6/6/2 (2017), 1189.
- Terzi, Ali vd. "Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançları ile Eleştirel Pedagoji İlkeleri Arasındaki İlişki". *Eğitim Öğretim Araştırmaları Dergisi* 4 (Ocak 2015), 344-356.
- Uçar, Recep - Kurt, Tuba. "Din Eğitiminde İnsanın Ontolojisine Kierkegaardcı Bir Bakış". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 61 (Haziran 2024), 79-91. <https://doi.org/10.29288/ilted.1418340>
- Ural, Ayhan. "Eleştirel Pedagojinin Özelliklerine İlişkin Bir Envanter Çalışması". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 44/1 (Nisan 2024), 467-496. <https://doi.org/10.17152/gefad.1328583>
- Yavuz, Mustafa. *Başımıza İcat Çıkaran Çocuklar ve Gençler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020.
- Yılmaz, Kürşad. "Elementary School Teachers' Views About the Critical Pedagogy". *The Asia-Pacific Education Researcher* 18/1 (2009), 139-149. <https://doi.org/10.3860/taper.v18i1.1042>
- Yılmaz, Kürşad - Altinkurt, Yahya. "Öğretmen Adaylarının Eleştirel Pedagoji ile İlgili Görüşleri". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/3 (Ağustos 2011), 195-213.
- Yılmaz, Zafer. "Paulo Freire'nin Felsefesinde Özgürleşmenin Aracı Olarak Eğitim". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 22 (Eylül 2016), 299-313.
- Yolagiden, Can - Varinlioğlu, Serdar. "Karma Araştırma Yönteminde Geçerlik ve Güvenirlik". *Pragmatizmden Uygulamaya Karma Araştırma Yöntemi*. ed. Oktay Bektaş. 77-99. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Zengin, Mahmut. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Yeterlik Algıları". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/27 (Haziran 2013), 1-28. <https://doi.org/10.17335/suifd.20568>